

Το φαγί του Πτωχοπρόδρομου

/ [Επιστήμες, Τέχνες & Πολιτισμός](#)

Τα επαιτικά ποιήματα του 12ου αιώνα, οι ιστορίες ενός πεινασμένου γραμματικού και οι απαρχές της νεοελληνικής γλώσσας. Η κριτική έκδοση των σημαντικών μεσαιωνικών στιχουργημάτων

Είναι μεσήλικος, παντρεμένος με γυναίκα δύστροπη και μοχθηρή, που γκρινιάζει ολημερίς και του κλειδώνει το ντουλάπι με τα τρόφιμα. Είναι οικογενειάρχης με δεκατρία παιδιά, τόσο φτωχός που κοντεύει να πεθάνει από την πείνα. Είναι γραμματικός, τεχνίτης του λόγου, μορφωμένος, αλλά τα γράμματα δεν ωφελούν να βρει δουλειά να βγάλει το ψωμί του και ζηλεύει τους χειρώνακτες τεχνίτες που είναι καλοψωνιστές και το τραπέζι τους είναι πάντοτε γεμάτο. Είναι νεαρός καλόγερος, άπορος και ασήμαντος, υπηρέτης των ηγουμένων στο μοναστήρι, και υποφέρει από την πείνα. Οι ηλικίες, οι ιδιότητες, τα προσωπεία που φορά ο αφηγητής των τεσσάρων υστεροβυζαντινών δημωδών ποιημάτων που είναι γνωστά ως «πτωχοπροδρομικά» ποικίλλουν. Απαράλλαχτες μένουν σε κάθε ποίημα μονάχα η απελπιστική πενία του και η μόνιμη πείνα του, αυτές που τον αναγκάζουν να γράψει στον αυτοκράτορά του ζητώντας τη συνδρομή του. Σώσε με από τις στερήσεις, από τη φτώχεια, «των δανειστών μου, βασιλεύ, λύσον τις απαιτήσεις» παρακαλεί τον βασιλιά Μανουήλ Κομνηνό (1143-1180) ο λεγόμενος Πτωχοπρόδρομος.

Με αυτό το όνομα ως τίτλο, που λειτουργεί ως ειδολογικός χαρακτηρισμός μιας σειράς επαιτικών ποιημάτων του 12ου αιώνα, κυκλοφορεί από τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης η νεότερη και πληρέστερη μέχρι στιγμής

κριτική έκδοση αυτών των στιχουργημάτων: η έκδοση του γερμανού νεοελληνιστή Χανς Αϊντενάιερ του 1991, μεταφρασμένη στα ελληνικά, με αναλυτική εισαγωγή, εξαντλητικό γλωσσάριο, ελκυστική τυπογραφική εμφάνιση και σχέδια του Αλέκου Φασιανού που διανθίζουν ανάλαφρα τη σοβαρότητα του φιλολογικού κειμένου.

Γρουσούζης, τεμπέλης, στριμμένος, κακόγλωσσο

Ήταν πραγματικό πρόσωπο ο Πτωχοπρόδρομος; Το ζήτημα απασχόλησε επί μακρόν τους ερευνητές. Δεν είναι ο Θεόδωρος Πρόδρομος, ο λόγιος ποιητής της αυλής των Κομνηνών, καταλήγει στην εισαγωγή του ο Χανς Αϊντενάιερ, δεν ήταν καν ένα πρόσωπο ο συντάκτης αυτών των δεκαπεντασύλλαβων στίχων, αλλά πιθανότατα περισσότεροι συγγραφείς που ακολούθησαν ένα πρότυπο επαίτικης σατιρικής ποίησης εξαιρετικά δημοφιλές, το οποίο ξεκίνησε ως γραπτό δημώδες κείμενο, πέρασε στην προφορική παράδοση και έγινε αντικείμενο μίμησης.

Από τα πρώτα νεοελληνικά κείμενα, γραμμένα σε δημώδη ποιητική κοινή – ένα γλωσσικό ιδίωμα που κρατά αποστάσεις τόσο από τη λόγια γλώσσα όσο και από τις τοπικές διαλέκτους -, τα πτωχοπροδρομικά χρονολογούνται περίπου από την εποχή του ακριτικού έπους του Διγενή Ακρίτη. Δεν τοποθετούνται όμως στις εσχατιές της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, δεν αποκαλύπτουν τις σχέσεις της με τους Αραβες και άλλους λαούς, δεν αφηγούνται τα θαυμαστά κατορθώματα ενός ήρωα. Από τις σκηνές του πολέμου μάς μεταφέρουν στον κλειστό χώρο της οικογενειακής ή της μοναστικής ζωής, στις γειτονιές της Βασιλεύουσας, με πρωταγωνιστή έναν αντιήρωα, του οποίου η μόνη φιλοδοξία είναι να γεμίσει το στομάχι του, μετερχόμενος διάφορα τεχνάσματα, σαν τον Καραγκιόζη.

Γρουσούζη, τεμπέλη, απρόκοφτο, στριμμένο, κακόγλωσσο και σιχαμερό κόλακα χαρακτηρίζει τον Πτωχοπρόδρομο αυτών των σύντομων ψευδοαυτοβιογραφικών ποιημάτων σε ομώνυμο δοκίμιό του ο Φώτης Κόντογλου. «Αυθέντα μου πανσέβαστε, δόξα και καύχημά μου», «δέσποτα στεφηφόρε, σκηπτούχε κομνηνόβλαστε, κράτιστε κοσμοκράτορ» προσφωνεί τον αυτοκράτορά του ο επαίτης και συνεχίζει τις κολακείες του προλογίζοντας σε στομφώδες λόγιο ύφος. Σε γλώσσα δημώδη, αφηγείται στη συνέχεια τα βάσανά του και αποκαλύπτεται οκνηρός και φυγόπονος. Αντιδρά στα καθήκοντα στο μοναστήρι και δεν θέλει ευθύνες στην οικογένεια. Όταν χτυπά το παιδί του, εκμεταλλεύεται την αναστάτωση για να κλέψει τρόφιμα από το ντουλάπι της γυναίκας του.

Δεν είναι συμπαθής, είναι όμως διασκεδαστικός. Σατιρίζει τους πάντες, και τον εαυτό του τον ίδιο. Γι' αυτό και τα πτωχοπροδρομικά ποιήματα ήταν αγαπητά και διαδόθηκαν ευρέως. Σώζονται σε αρκετά χειρόγραφα, που φτάνουν τα επτά για το τέταρτο ποίημα και το τρίτο ποίημα, του οποίου παροιμιώδης παραμένει ως σήμερα ο στίχος του ταλαίπωρου γραμματικού: «Ανάθεμαν τα γράμματα, Χριστέ, κι οπού τα θέλει».

Κωμικά, με ένα ελευθέριο λαϊκό χιούμορ που επανεκτιμάται στη μεταμοντέρνα εποχή, αυτά τα μεσαιωνικά στιχουργήματα ψυχαγωγούν και τον σύγχρονο αναγνώστη. «Αλλά τα μέτρα πού ωφελούν την άμετρόν μου πείναν;»

παραπονείται ο ίδιος γραμματικός. Εκείνος αναφέρεται στον ίαμβο, στον σπονδείο, στον πυρρίχιο, στα μέτρα της ποίησης τα οποία μελετά, εμείς όμως ως σύγχρονοι Πτωχοπρόδρομοι διαβάζουμε στα λόγια του και ένα σχόλιο για άλλα μέτρα που μας παιδεύουν.

Οι πληροφορίες που αλιεύουμε από τα στιχουργήματα αυτά για την καθημερινή και την ιδιωτική ζωή στο Βυζάντιο είναι πλούσιες: για τάξεις, για επαγγέλματα, για νομίσματα και, κυρίως βέβαια, για φαγητά. Χονδρόγυλο (ψωμί), απάκι και τυρίτσιν κρητικό, χορδοκοιλίτσι (πατσάς) και χουρδουβελία (κοκορέτσι), γοφάρια, γαλέοι, θύννες (τόνοι) και ψάρια παστά, σφουγγάτο (ομελέτα) και το περίφημο ευωδιαστό μονοκυθρίτσιν, που διαρκώς ορέγεται ο Πτωχοπρόδρομος, φαγητό μαγειρεμένο στη χύτρα με πολλά υλικά. Λέξεις γνωστές και άλλες γοητευτικά άγνωστες, καταγράφονται όλες στο γλωσσάρι που συνέταξαν η Τίνα Λεντάρη, λέκτωρ Μεσαιωνικής Δημώδους Λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, και ο νεοελληνιστής Νότης Τουφεξής, καθιστώντας αυτά τα κείμενα του 12ου αιώνα προσιτή ψυχαγωγία και για τον πολύπαθο έλληνα αναγνώστη του 21ου αιώνα.

αναδημοσίευση από το <<Βήμα>>

Πηγή: vizantinaistorika.blogspot.gr